

հիւանդանոցներում մէջ ցաւ կոյ, ո'չ թէ չարաշին, թէեւ, եթէ իմաստասիրել ուզենք, ցաւը՝ խորքին մէջ՝ չարիք է. բայց ամէն մարդ իմաստասէր չէ, և մեծամասնութեան մօտ «չար»ն ունի իւրայատուկ իմաստ, տարբեր ցաւէն: Այս պայմաններուն տակ՝ «Յուսիս ծաղիկները» աւելի հաւատարիմ են, քան «Չարիս ծաղիկները»:

Մկրտիչ Աճէմեան մեծարժէք գրիչ մը չէր, բայց քնքուշ բաներ արտագրած է, ու Յարութիւնեան անոր մասին կը խօսի արդար և ազնիւ կերպով: Միջակ բանաստեղծի մը մասին այսքան ճարտար և վեհօգի գրութիւն երբեք չեմ կարդացած:

«Գրքեր և դեմքեր» խորագրին տակ դասաւորուած նութերէն կարելոր է յիշել «Խնտրա և իր Ներաշխարհ»ը: Տիրան Չրաքեան, որուն շուրջ ժամանակակից մշտաւորականներ եւս սկսած են արտայայտուիլ, ինքնատիպ դէմք մ'է հայ գրականութեան մէջ, բայց ինչ որ 1906 թուականին ըսած է Արտաշէս Յարութիւնեան անոր մասին, այսօր ալ զուրկ չէ շահեկանութենէ:

«Վերածնող հայրենիքը և մեր դերը» — Հայ Յեղափոխական Պաշտակցութեան հիմնարկութեան քսանամեակին առթիւ Միքայէլ Վարանդեանի ի լոյս ընծայած հատորին գրախօսականն է այս: Գրախօսականին գրախօսականն ընելու գիտաւորութիւնը չունինք: Ինչ որ կ'ուզենք հաստատել, այսօր, յամի շնորհաց 1937ին, այն է՝ թէ Հ. Յ. Պաշտակցութիւնը կը շարունակէ տակաւին գաղթաշխարհի մէջ ապրիլ իրրեւ հայ ազգին հզօրագոյն կուսակցութիւնը: Իր անցեալը, քաղաքական գործունէութեան տեսակէտէն, կը ներկայացնէ մթութիւններ (առաւելապէս միջավայրի, ժամանակի և պարագաներու աննպաստ յաջորդութեանց վերագրելի) բայց և կը ներկայացնէ անհերքելի պայծառութիւններ:

Իր անցեալն ու ներկան, հայ ոգին ստրկութենէ բարձրացնելու, հայ միտքը մշակութային նոր հարստութեամբ օժտե-

լու, հայ սիրտը հայրենասիրական մշտավառ զգացումներով տոգորելու տեսակէտէն, կը ներկայացնէ համակ արեւափայլ պայծառութիւն:

«Նաղաշ Յովնատրու աշուղը և Յովնատրու Յովնատրուան ճիւղիչը» — Գործն է այս Արշակ Չօպանեանի, 90ական թուականներէն ցայսօր յայտնուած ամենէն բազմադիրք մտաւորականներէն մէկուն: Վերոյիշեալ գործին մասին գրախօսած է Արտաշէս Յարութիւնեան և անոր հեղինակին իրաւամբ որակած է «գիտարար՝ երկու թանկագին հայերու, յանձին նկարիչ Յովնատրու և աշուղ Նաղաշի — նաւերկացիէն և Գուշակէն ետք»:

Մաքուր մտաւորականի մը, որպիսին էր Ա. Յարութիւնեան, այս գնահատանքն անխառն հաճոյքով կարգացինք, որովհետեւ մեզի համար Չօպանեան գրագէտն անփոխարինելի արժէք է ժամանակակից հայ կեանքին մէջ, 26 տարի առաջ ըսել թէ «ո'չ ոք իրեն (Չօպանեանի) չափ ըզգայուն միտք մ'ունի, հասկնալու համար բոլոր կարելի գեղեցկութիւնները, ո'չ ոք իրեն չափ լայն ու հիւրընկալ սիրտ մ'ունի, յօժարելու և հանդուրժելու համար անոնց գոյութիւնը, ես չեմ ճանչնար մէկը որ իրեն կարենար հաւասարիլ՝ գեղեցկութեան պանծացումին աննախապաշար ու աննախանձ խանդավառութեան մէջ», և դեռ, 26 տարի առաջ, անոր յորեքանը սարքելու ջերմ ցանկութիւն յայտնել, ինչպէս ըրած է Ա. Յարութիւնեան, ինքնին, աւելի քան պերճախօս է և չի կարօտիր յաւելուածական մեկնաբանութեան:

«Վաղուստ Գրականութիւնը» չի ներկայացնէր նախորդ էջերուն շահեկանութիւնը:

Արտաշէս Յարութիւնեանի իմաստասիրական անտիպ էջերը կատարեալ յայտնութիւն մ'եղան մեզի համար: Իր մտածումներն իմաստասիրական նոր դրութիւններ չեն հիմնարկել, սակայն պայծառաւոր միտք մը կը յայտարարեն:

Անհատական և ընկերային հարցերու շուրջ խորհրդածութիւններ կան հոն, որոնք

ապշեցուցիչ են նախապատերազմեան հայ մտաւորականի մը մօտ, և կրնան դաս տալ շարք մը յետպատերազմեան նորեւել գրողներու:

Արդարութիւն, ճշմարտութիւն, հաւասարութիւն, գործնական հողի վրայ՝ utopie են, և այս մասին շատ իրատես կերպով կը խօսի Յարութիւնեան, սովետներու իրաւակարգին հաստատութիւնէն տարիներ առաջ: «Գրականութեան և գեղարուեստ»ի նուիրուած մտածումներն ալ նուազ շահեկան չեն:

Կը սիրեմ արտագրել հետեւեալ խորհրդածութիւնը՝ որ նշանակալից իմաստ մը կը պարունակէ և որ կը ծառայէ վճիռ մը կը հայելիացնելու Յարութիւնեանի հոգին. «Գրականութիւնն այն ատեն արժանաւոր ձեռքերու մէջ է՝ երբ ամենէն առաջ գոհացում կու տայ ենթակայական մտաւորական պէտքի մը: Թերեւս բոլոր միւս պէտքերը ստորակարգ, պատահական կամ անպէտ ու անպիտան պէտքեր են»:

Ըստ «Նահատակ Գրագէտներու» բաւականութեամբ հաւաստիքին՝ Արտաշէս ընկալներն հաւաստիքին հրաժարիլ «վերջին տարիներուն կ'ուզէր հրաժարիլ գրելէ և յաճախ կ'ըսէր իր բարեկամներէն և յաճախ կ'ըսէր իր ընկերներէն, թէ գրականութիւն ընելն ալ ունայն է»: Մակարացի գրագէտին խորութիւնը կարելի է չափել իր այդ արտայայտութեանէն: Այո, գրականութիւն ընելն ալ

ունայն է: Եւ «Նահատակ Գրագէտներու» բարեկամները՝ շատ բան կը նուազեցնեն Յարութիւնեանի արժանիքէն երբ կ'աւելցնեն թէ «ատիկա իր բացարձակ համոզումն ըլլալէ հետո էր»: Մենք կը յամայնեմ հաւատալ, կամ կը սիրենք հաւատալ թէ հետո չէր իր բացարձակ համոզումն ըլլալէ:

Անկեղծ, բարախուն գրականութիւն մը ունայն չէ երբ միայն ենթակայական պէտք մը կը գոհացնէ և հետեւաբար յաւակնութիւններ չի անուցաներ, փառքի կամ անհոգութեան չի ձգտիր, եթէ ձգտի՝ կը դադրի անկեղծ, բարախուն ըլլալէ, հետեւաբար կը դառնայ ունայն:

Յարութիւնեան կը շարունակէր գրել շատ հաւանաբար ենթակայական պէտքի մը գոհացում տալու համար:

«Մոխիր և մախր» — Այս վերնագրին տակ «մտածումներ»ը կը շարունակուին նոյն թափով: Հատորը կը փակուի «Թափառումներ» սիրուն արձակով:

Ամէն հայ պարտք մ'ունի իր գրադարանը զարգարելու նահատակ գրագէտներու երկերով: Պարտք՝ որ հաճոյք է միանգամայն, որովհետեւ թանկագին ու սիրելի բան մ'է որ կը հրամցուի ընթերցողին, ծաղկեփունջ մը՝ հայոց աշխարհի դաշտերէն, բաժակ մը գինի՝ հայրենի կարասներէն:

ՀՐԱՁՔԱՐԵՆՑ